

ДЖОН СКЕЛТОН У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: ЛІТЕРАТУРНА РЕПУТАЦІЯ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ

Статтю присвячено творчості Джона Скелтона, поета-сатирика першої половини англійського Ренесансу, неординарній особистості та герою чисельних анекдотів і джестів елизаветинської доби. У статті розглядаються особливості літературно-критичної рецепції творчих здобутків цього поета. Також робиться акцент на специфіці його індивідуального художнього стилю.

Ключові слова: літературна репутація, скелтонізми, любовна лірика, релігійна поезія, сатирична поема.

Статья посвящена творчеству Джона Скелтона, поэта-сатирика первой половины английского Ренессанса, неординарной личности и героя многочисленных анекдотов и жестов елизаветинской эпохи. В статье рассматриваются особенности литературно-критической рецепции творческих достижений исследуемого поэта. Также делается акцент на специфике его индивидуального художественного стиля.

Ключевые слова: литературная репутация, скелтонизмы, любовная лирика, религиозная поэзия, сатирическая поэма.

The article is devoted to the poems of John Skelton, a poet-satirist of the first part of the English Renaissance, an outstanding person and a hero of the numerous Elizabethan anecdotes and jests. The article deals with the peculiarities of the critical reception of the creative achievements of this Renaissance poet. The specificity of his individual artistic style is also underlined.

Key words: literary reputation, skeltonics, amorous lyrics, religious lyrics, satirical poems.

Поет та перекладач Цицерона та Діодора Сицилійського, лауреат більш ніж одного університету (Оксфорду, Кембриджу та Льовену), священик, вихователь майбутнього короля Генріха VIII, а у елизаветинські часи – герой чисельних джестів, Джон Скелтон (John Skelton, 1460?/1464?-1529) мав неоднозначну репутацію як за часів свого життя, так і впродовж наступних століть. Сучасному читачеві цей поет відомий, насамперед, як сатирик. Проте з-під його пера виходила також релігійна та любовна лірика. Крім того, Дж. Скелтон є винахідником власного стилю письма – так званих «скелтонізмів». Тож метою цієї статті є створення цілісної картини художньої творчості цього поета в контексті тогочасної англійської ренесансної лірики, а також конструювання його літературного портрету у світлі критичної рецепції.

Один із найвизначніших гуманістів, сучасник поета Еразм Роттердамський у своїх віршах називав його «aeterna vates» – «безсмертний поет» і «Britannicarum literarum decus et lumen» – «світоч і прикраса британської літератури». Генріх VIII, для якого священик і поет Дж. Скелтон був учителем у дитячі роки, називав його «мій пекельний вікарій» (тут – гра слів: справа у тому, що Дж. Скелтон обіймав посаду приходського священика у Діссі, а «Dis» у перекладі з латини – «пекло») [цит. за: 2, с. 19]. Єлизаветинський критик Джордж Паттенхем у своєму трактаті «Мистецтво англійської поезії» (1589)

назвав Скелтона «грубим і лайливим римувальником, вигадником безглуздостей» [13, с. 97]. Осудливо відзивалися про нього і поети наступних епох Дж. Мільтон та А. Поуп [10, с. 133]. Останній навіть нагородив Скелтона епітетом «beastly» («звірний»), у широковідомому російському перекладі В. Топорова – «негідник»:

Chaucer's worst ribaldry is learn'd by rote,
And beastly Skelton heads of houses quote...
(From the poem «To Augustus») [12, с. 39].
Все Чосера читають наизусть,
Негідник Скелтон разгоняет грусть...
(Уривок з поеми «Августу») [3, с. 47].

Літературний критик XIX ст. Агнеса Стрікленд зайшла у своїх звинуваченнях ще далі: на її думку, «розбещуючий вплив цього лихослова та брудного негідника ліг в основу усіх майбутніх злочинів його царственного учня» [цит. за: 2, с. 20]. На початку XX ст. інший літературознавець, Е. Райз, двояко відгукується про Скелтона, називаючи його «бунтарем та оригіналом, що користувався поезією, немов багатом, робив із пісні сатиру і не шанував свою поважну професію належним чином» [14, с. 112]. Інший відомий літературний критик XX сторіччя, А. Еванс, писав про Скелтона: «Він сатиричний, уїдливій, схильний до лихослів'я, проте після нескінченної дієти, що складалася виключно з алегоричних цукатів, навіть навмисна відсутність

краси у його поезії здається приємною» [7, с. 21]. Аналіз метрики, стилю, образної палітри та біографії поета дав можливість нашому сучаснику, Робу Скелтону, назвати свого славетного однофамільця хрещеним батьком репа [18].

Надзвичайно захоплювалися творчістю цього сатирика також і деякі поети. Так, Елізабет Браунінг нагородила його такими епітетами як «санкюлот красномовства» та «сатир у поетах» [цит. за: 2, с. 17]. А англійський поет ХХ ст. Роберт Грейвз присвятив поетові та його творчості об'ємний панегірик – «Джон Скелтон» (1918), який закінчується захопленими рядками, що влучно характеризують усю манеру ренесансного митця:

But angrily, wittily,
Tenderly, prettily,
Laughingly, learnedly,
Sadly, madly,
Helter-skelter John
Rhymes serenely on,
As English poets should.
Old John, you do me good! [8].

Утім, лише через три чверті століття після смерті Скелтона, у елизаветинську епоху, його поезія напевно не користувалася популярністю. І це зумовлено, насамперед, саме ритмікою його віршів, якою так захоплювався Р. Грейвз. Справа у тому, що Дж. Скелтон писав у тонічному розмірі тоді, коли англійська поезія вже прийняла силабо-тонічну модель віршування.

Індивідуальна манера письма цього поета увійшла до англійської просодії під терміном «skeltonics» – «скелтонічний метр», чи «метушливий Джон» («helter-skelter John»), за поетичною метафорою Р. Грейвза. Кількість наголосів у рядку, що пишеться у такому метрі, коливається від двох до п'яти, найчастіше домірює трьом, кількість складів – від трьох до одинадцяти, чи більше. Перехресна клаузула зустрічається рідко, замість неї просто повторюється одна рима, аж поки ресурси мови не вичерпуються, потім починається наступна. Часто зустрічаються вкраплення латини, іноді – гекзаметрами із цезурою, іноді – ритмічними римованими приспіваними.

Літературознавцями ХХ століття було проведено ретельні дослідження ймовірних витоків цього розміру. Паралелі із ним було знайдено у середньовічній латинській голіардичній (біблійній та сатиричній) поезії, у римованих пасажах пізньої середньовічної латинської прози, у популярних на той момент англійських народних баладах і пародіях, у шотландській поезії, у леонінських гекзаметрах, в англо-норманських римованих прислів'ях [9, с. 86]. Проте до цього поета не існувало нічого, однозначно схожого на скелтонізми. Тому, на думку ренесансознавців К. Льюїса та П. Гріна, Скелтона можна по праву назвати справжнім винахідником свого ритму [10, с. 136; 9, с. 86].

Цікавим є той факт, що у творчості Скелтона, який був завзятим супротивником шотландців (зокрема у віршах, присвячених перемозі у битвах з шотландцями) надзвичайно помітний вплив шотландської народної баладної традиції. Хоча, як відмічає К. Льюїс, сатирик

«... піднявся б з могили, щоб закидати нас новими скелтонізмами, якби ми припустили, що він навчився ним у шотландців» [цит. за: 9, с. 89].

За словами дослідника В. Нельсона, «... скелтонізми нелегко описати термінами, звичними у просодії. Можна навіть сказати, що найвизначніша характеристика цієї форми полягає у її безформності» [11, с. 83].

Ліричні рядки Скелтона були недбалі та незграбні, зламані та нерегулярні, проте насичені смислом та «брутальні у своїй прямоті» [7, с. 20]:

For though my gyne be ragged,
Tattered and iagged,
Rudely rayne beaten,
Rusty and moughte eaten,
If ye take well therewith,
It hath in it some pyth [цит. з поеми «Колін Клаут»
(lines 53-58) 17, с. 126].

У своїх ранніх творах (елегіях на смерть Едварда IV та графа Нортамберленда, 1489) Скелтон виступає ще як поет пізнього Середньовіччя [10, с. 134]. До творчості цього періоду також відноситься любовна («Mannerly Margery Milk and Ale», «To Mistress Anne», «Womanhood, Wanton, Ye Want», «My Darling Dear, My Daisy Flower», «Go, Piteous Heart») та набожна релігійна лірика («Vexilla Regis», «Upon a Dead Man's Head», «Woefully Arrayed»). У наші часи відомий майже виключно Скелтон-сатирик, тому, для створення цілісного уявлення про творчість цієї неординарної особистості, буде доречно навести тут уривок з його релігійної несатиричної лірики:

Off record thy good Lord y have beyn and schal bee;
Y am thyn, thou art myne, my brother y call thee
Thé love I enterly; see whatt ys befall me!
Sore bettyng, sore thretyng, too mak thee, man, all fre:
Why art thou wnkynde?
Why hast nott mee yn mynde?
Cum gytt, and thou schalt fynde
Myne endllys mercy and grace;
See how a spere my hert dyd race,
Woyfully arayd [16, с. 166-167].

У зрілі роки він пише, здебільшого, сатиричні поеми. Дослідник англійської лірики Е. Райз зазначає, що переважна більшість сатириків демонструє погане чуття прекрасного та ліричної мелодії. Дж. Скелтон, на відміну від інших, не втрачав у своїх сатирах відчуття прекрасного і часто писав їх із високою мелодійністю, яка притаманна любовній ліриці [14, с. 113]. У своїх сатирах Дж. Скелтон викривав вади придворного (вірш «Образ сьогоднішнього світу», поема «Придворний пайок») та клерикального середовища (вірш «Обережно, яструб!»), поеми «Колін Клаут», «Чому не приходите до двору?», «Кажі, папуга!»). На думку сучасного дослідника його творчості П. Гріна, богохульство та блюзнірство, притаманне пізній сатиричній творчості поета, бере свої витoki у глибокій і всепоглинаючій релігійній вірі цього автора, у широкій, всеохоплюючій люті на релігійні та соціальні зміни у сучасній йому Англії, у яких він вбачав загрозу як своєму суспільству, так і своїй вірі [9, с. 82, 89]:

So many good lessons,
So many good sermons,
And so few devotions,
Saw I never.

(«The Manner of the World Nowadays») [цит. за: 9, с. 89].

Разом і з тим, у творчості Скелтона зустрічаються і зовсім інші настрої. Так, епікурейська натура поета проявляється у написаній за наказом короля завзятої поемі «Бражка Еліонори Руммінг», що оспівує хмільні веселощі.

У поемі «Лавровий вінок» Скелтон співає дифірамби вже самому собі та своїм придворним заступникам й урочисто вводить себе самого до Храму Слави:

Dame Pallas commanded that they should me convey
Into the rich palace of the Queen of Fame:
«There shall he hear what she will to him say
When he is called to answer to his name» [15, с. 108].

Надзвичайно цікавою є «Книга про горобця Пилипа» – «найбільш імітативний та найбільш оригінальний вірш» цього поета, за словами сучасного дослідника Х. Л. Р. Едвардса [6, с. 107]. У цій книзі зустрічаються відголоски творів Катулла, Овідія, Марціала, Стація, Кекстона, а також середньовічних пташиних мес [9, с. 87].

До речі, сам Дж. Скелтон на схилі віку гордо казав про себе як про «британського Катулла». Цих двох поетів ріднив їх неприборканий темперамент, любов до гротеску та перебільшення, їх люті сатиричні випадки (у римського поета, наприклад, проти Цезаря, у англійського – проти деяких церковників) [2, с. 20].

«Книга про горобця Пилипа» Дж. Скелтона складається зі 140 рядків-скарг з приводу загибелі улюбленої пташки Джен Скруп. У цьому творі лірика поєднується з іронією, висміюються церковні служби, лицарський ідеалізм та схоластична вченість. До речі, у творчому доробку Катулла теж зустрічається вірш, написаний на смерть улюбленої пташки коханої. Століттям пізніше цю естафету підхопить інший англійський поет, Ендрю Марвел, коли у середині XVII ст. напише «Скаргу німфи на смерть її оленятка» [2, с. 15-17]. К. Льюїс називає «Книгу про горобця Пилипа» першим гарним твором дитячої літератури в Англії. І хоча дівчина – головна героїня – описується не як дитина, проте її сум за вбитою пташкою має вигляд маленької дитячої трагедії. Цей твір значно виражає завдяки своєму розміру – скелтонізм: «Їх щебетання та підстрибування, а також їх непослідовність, так схожа на поведінку пташки чи дитини, є найкращим втіленням задуму автора» [10, с. 138]:

Pl a ce bo,
Who is there, who?
Di le xi,
Dame Margery;
Fa, re, my, my,
Wherefore and why, why?
For the sowle of Philip Sparowe,
That was late slayn at Carowe,
Among the Nones Blake,

For the swete soules sake,
And for all sparowes soules,
Set in our bederolles,
Pater noster qui,
With an *Ave Mari,*
And with a corner of a Crede,
The more shalbe your mede. [16, с. 61].

Не завжди цей ритм виправдовує себе. Як зауважує К. Льюїс, коли вірші невдалі, то недоліки ритму лише підсилюють вульгарність усього твору (як у «Баладі про шотландського короля», 1513). «Де думка плазує, форма повинна бути строгою: майже лайлива сатира сприймається найкраще у закінчених куплетах» [10, с. 137]. Скелтонізми приносять задоволення, коли їхня метушлива безпосередність символізує що-небудь у зображуваній темі (вдалі приклади – поєми «Колін Клаут» та «Чому не приходите до двору?») [10, с. 139].

Просодія Скелтона також має яскраво виражені середньовічні особливості. Проте теми, які порушив цей поет, і манера їх подачі дають можливість деяким дослідникам (приміром, О. А. Аніксту, Б. І. Пурішеву) розглядати його як одного з ідейних попередників англійської Реформації [1, с. 191; 4, с. 286-287]. А британський дослідник П. Грін наголошує на тому, що більшість творів цього поета написана у тій «виблискуючій красномовством» традиції, яка призвела до появи в історії англійської літератури такого явища як «Евфуес» Дж. Лілі [9, с. 82].

Заслуга Скелтона також полягає у тому, що він, завдяки своїй дотепності та високій гнучкості висловлювань, підсилив образність англійської мови. З його творів до англійської художньої мови увійшли численні фразеологізми [14, с. 114], так само, як і велика кількість свіжих нових слів, які раніше не використовувалися. Так, за підрахунками англійського дослідника Ф. Солтера, в одних лише перекладах з Діодора Сицилійського налічується не менш ніж 816 неологізмів [9, с. 82], а у «Горобці Пилипі» зустрічається 80 назв птахів. Скелтон сміливо змішує простонародну мову з вченою та біблійною термінологією, змішує різні мови, переходячи на «макаронічний» стиль письма, чим родоначальником в англійській поезії він виступає [2, с. 18].

Найвидатнішим з-поміж послідовників Дж. Скелтона можна назвати шотландського поета Девіда Ліндсея (David Lyndsay, 1490-1555), який у своїй творчості також спирався як на народні джерела, так і на творчі здобутки своїх шотландських попередників Данбара (Dunbar) та Дугласа (Douglas) [5, с. 242].

Дехто з дослідників (приміром, К. Льюїс) відносить Джона Скелтона до «перехідних» поетів – віршотворців, у творчості яких ще багато середньовічних рис. Утім, з-поміж цих ліриків він напевно був найбільш наближеним до Ренесансу [10, с. 133-145]. Але більшість дослідників відносить усю творчість цього літератора до епохи Відродження. Так, відомий російський перекладач Г. Кружков називає першим англійським ренесансним поетом ще Дж. Чосера, а Дж. Скелтон удостоюється звання першого англійського поета-«тюдорівця» [2, с. 9-10].

Підсумовуючи, зазначимо, що творча спадщина ренесансного літератора Джона Скелтона впродовж століть сприймалася неоднозначно. За свого життя, цей поет користувався надзвичайною популярністю. Починаючи з елізаветинської доби, літературно-критичне ставлення до нього як до поета, так і до людини, було негативним. Утім, деякі поети XIX–XX ст. (Е. Браунінг, Р. Грейвз) із захопленням ставилися до нього. Своєрідна «реабілітація» Дж. Скелтона у науково-критичних колах відбулася у XX столітті. Так, літературознавці Е. Райз та А. Еванс у своїх критичних роботах наголошують на тому, що

художній стиль цього лірика був необхідною ланкою у переході від середньовічної до ренесансної ліричної традиції. А дослідник П. Грін пояснює уїдливу сатиричність поета, за яку він піддавався нещадній критиці впродовж кількох століть, надзвичайною релігійністю Дж. Скелтона. Розроблений цим поетом так званий «скелтонічний метр» є унікальним в англійській літературі, і в останні часи набуває все більшої популярності. Унікальною є і «Книга про горобця Пилипа», яка стала першим поетичним дитячим твором в англійській літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. История английской литературы / [под ред. М. П. Алексеева, И. И. Анисимова]. – Т. 1. – Вып. 1. – М. : АН СССР, 1943. – 383 с.
2. Кружков Г. М. Лекарство от Фортуны. Поэты при дворе Генриха VIII, Елизаветы Английской и короля Иакова / Г. М. Кружков. – М. : Б.С.Г. – ПРЕСС, 2002. – 528 с.
3. Поуп А. Поэмы / А. Поуп. – М. : Художественная литература, 1988. – 346 с.
4. Пуришев Б. И. Литература эпохи Возрождения. Курс лекций / Б. И. Пуришев. – М. : Высш. школа, 1996. – 368 с.
5. Child H. N. The New English Poetry / H. N. Child // The Cambridge history of English and American literature : An encyclopedia in Eighteen Volumes / [ed. by A. W. Ward & A. R. Waller]. – N.Y. : G.P. Putnam's Sons, 1921. – Volume 3. – Part VIII. – 31 p.
6. Edwards H. L. R. Skelton : The Life and Times of an Early Tudor Poet / H. L. R. Edwards. – L. : Cape, 1949. – 325 p.
7. Evans I. B. A short history of English literature / Sir I. B. Evans. – 9th edition. – Aylesbury : Penguin Books, Hunt, Barnard & Co, Ltd, 1958. – 240 p.
8. Graves R. Fairies and Fusiliers [Електронний ресурс] / R. Graves. – New York : A. A. Knopf, 1918. – Режим доступу : <http://www.bartleby.com/120/24.html>.
9. Green P. John Skelton / P. Green // British Writers / [General Editor Ian Scott-Kilvert]. – Volume I. William Langland to the English Bible. – New York : Charles Scribner's Sons, 1979. – P. 81–96.
10. Lewis C. S. English Literature of the sixteenth century excluding drama / C. S. Lewis. – Oxford : Clarendon Press, 1965. – 696 p.
11. Nelson W. John Skelton, Laureate / W. Nelson. – New York : Columbia University Press, 1939. – 266 p.
12. Pope A. The poems / A. Pope. – Vol. 3 // The British poets, including translations. In one hundred volumes. – Vol. XLII. – L. : Press of C. Whittington, 1822. – 273 p.
13. Puttenham G. The arte of English poesie / G. Puttenham / [ed. by E. Arber]. – L. : Murray & Son, 1869. – 320 p.
14. Rhys E. The Channels of English Literature. Lyric Poetry / E. Rhys. – London and Toronto : J. M. Dent & Sons LTD, 1913. – 376 p.
15. Skelton J. Selected Poems / J. Skelton [ed. by G. Hammond]. – Routledge, 2003. – 144 p.
16. Skelton J. The Poetical Works of John Skelton / J. Skelton / [ed. by Rev. A. Dyce]. – Boston : Little, Brown, and Company, 1864. – Vol. I. – 252 p.
17. Skelton J. The Poetical Works of John Skelton / J. Skelton. / [ed. by Rev. A. Dyce]. – Boston : Little, Brown, and Company, 1854. – Vol. II. – 230 p.
18. Skelton R. John Skelton – Godfather of Rap [Електронний ресурс] / R. Skelton. – Режим доступу : <http://skelton.id.au/skelton.html>.